

ЛЮДИНА В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ

МОНОГРАФІЯ

Номo Digitalis як продукт
цифрової епохи:
міждисциплінарний дискурс

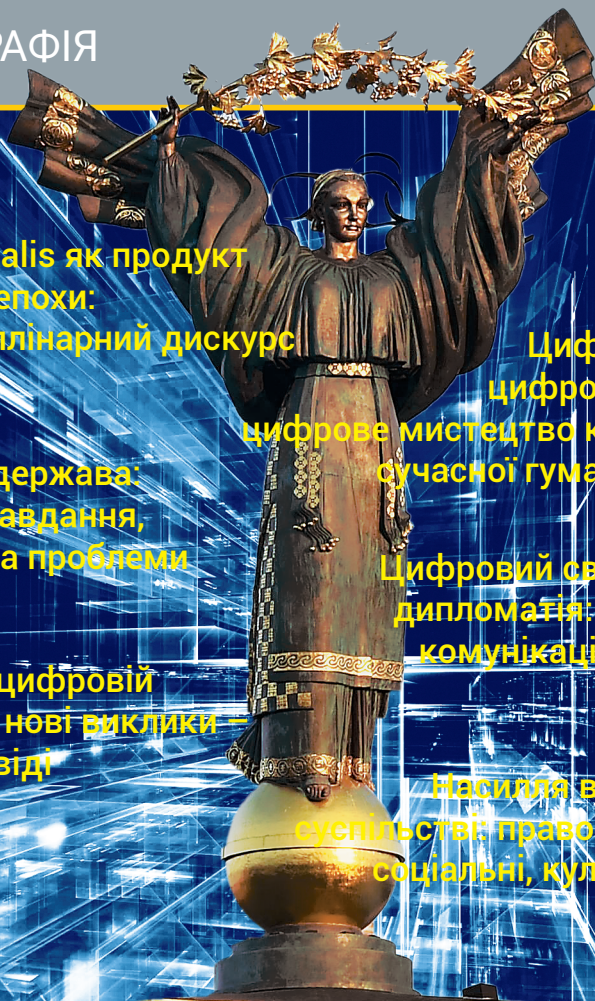
Цифрова держава:
сутність, завдання,
переваги та проблеми

Людина в цифровій
економіці: нові виклики –
нові відповіді

Цифрова освіта,
цифрова культура,
цифрове мистецтво крізь призму
сучасної гуманітаристики

Цифровий світ і цифрова
дипломатія: особливості
комунікації в цифровій
реальності

Насилля в цифровому
суспільстві: правові, політичні,
соціальні, культурологічні
аспекти

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

**ЛЮДИНА
В ЦИФРОВОМУ
СУСПІЛЬСТВІ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ**

Монографія

Харків
«Право»
2025

DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617523>

УДК 13+14+32+33+35+93/94

Л93

Авторський колектив:

М. М. Бондаренко; Т. С. Гиріна, докторка наук із соціальних комунікацій, професорка; У. В. Ільницька, кандидатка політичних наук, доцентка; З. О. Коваль, кандидатка економічних наук, доцентка; М. А. Козловець, доктор філософських наук, професор; З. М. Комаринська, кандидатка історичних наук, доцентка; С. В. Куцепал, докторка філософських наук, професорка; Т. В. Подольська, кандидатка філософських наук, доцентка; Н. В. Попова, кандидатка філософських наук, доцентка; Г. С. Соловей, кандидатка філософських наук; Ю. С. Тагліна, кандидатка філософських наук, доцентка; М. П. Требін, доктор філософських наук, професор

Рецензенти:

Г. М. Кущ, докторка політичних наук, професорка (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди);

В. І. Палагута, доктор філософських наук, професор (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»);

І. В. Процюк, доктор юридичних наук, професор (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Рекомендовано до видання вченою радою

ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики»

(протокол № 5 від 15 вересня 2025 р.)

Людина в цифровому суспільстві: сучасні тренди : монографія Л93 / [Т. С. Гиріна, М. А. Козловець, С. В. Куцепал та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2025. – 234 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617523>.

ISBN 978-617-8617-52-3

Колективну монографію присвячено дослідженню феномена Homo Digitalis як продукту цифрової епохи крізь призму міждисциплінарного дискурсу. З'ясовано трансформацію ідентичності людини в епоху цифрових технологій, розглянуто, феномен штучного інтелекту. Використовуючи здобутки сучасної гуманітаристики проаналізовано деякі явища цифрового суспільства: цифрову економіку, цифрову культуру, цифрове мистецтво, цифрову дипломатію, цифрову комунікацію тощо. Особливу увагу приділено осмисленню правових, політичних, соціальних, культурологічних аспектів безпеки в цифровому суспільстві.

УДК 13+14+32+33+35+93/94

© Гиріна Т. С., Козловець М. А.,
Куцепал С. В. та ін., 2025

© ГО «Аналітичний центр сучасної
гуманітаристики», 2025

ISBN 978-617-8617-52-3

Зміст

Розділ 1

Номо Digitalis і штучний інтелект: міждисциплінарний дискурс

1.1. Номо Digitalis: трансформація ідентичності в епоху цифрових технологій (<i>Требін М. П.</i>).....	5
Список використаних джерел	37
1.2. Тлумачення штучного інтелекту в соціально-філософському дискурсі: симулякр чи реальність? (<i>Куцепал С. В.</i>)	44
Список використаних джерел	61
1.3. Технології штучного інтелекту як фактор трансформації людського буття: філософсько-світоглядний вимір (<i>Козловець М. А.</i>)	63
Список використаних джерел	97

Розділ 2

Цифрова дійсність крізь призму сучасної гуманітаристики

2.1. Сакральний код: риторика цифрової дійсності (<i>Подольська Т. В., Попова Н. В., Тагіна Ю. С.</i>).....	104
Список використаних джерел	124
2.2. Цифровізація соціальної сфери в Україні: виклики, можливості та перспективи розвитку (<i>Комаринська З. М.</i>).....	127
Список використаних джерел	143
2.3. Особливості оцінки стратегічних можливостей підприємства в цифрову епоху (<i>Коваль З. О.</i>)	144
Список використаних джерел	157

Розділ 3

Цифровий світ і цифрова дипломатія: особливості комунікації в цифровій реальності

3.1. Цифровізація дипломатичної діяльності та міжнародних комунікацій: актуалізація для України в контексті глобальних безпекових викликів (<i>Льницька У. В.</i>)	160
Список використаних джерел	171
3.2. Комунікація із закордонними українцями на платформах цифрових медіа (<i>Гиріна Т. С.</i>)	173
Список використаних джерел	186

3.3. Еволюція антитерористичної політики Іспанії в умовах трансформації європейської архітектури безпеки (1975–2024) (Соловей Г. С., Бондаренко М. М.)	189
Список використаних джерел	227
Авторський колектив	232

Розділ 1

НОМО DIGITALIS І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС

1.1. Homo Digitalis: трансформація ідентичності в епоху цифрових технологій

Требін Михайло Петрович

доктор філософських наук, професор

*професор кафедри міжнародних відносин і політичної філософії
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця*

У ХХІ столітті людство вступило в нову фазу свого існування – цифрову. Визначальним чинником сучасності стає колосальний розвиток технологій збереження, передачі та обробки інформації. Майже миттєво (в історичному масштабі) світ опинився під владою цифрової цивілізації, що радикально трансформувала всю технологічну та соціально-економічну інфраструктуру. Цей фактор посилюється тим, що трансформаційний вплив цифрової цивілізації не є одноразовим актом, але виявляється в темпі, уперше властивому науково-технічному розвитку, коли за час одного людського життя відбуваються багаторазові докорінні зміни в усіх аспектах життя людини та суспільства. Зміни соціотехнологічної інфраструктури завжди викликали флуктуації у світоглядному відношенні, однак вони ніколи ще не демонстрували такої надшвидкості та масштабу проникнення у всі сфери¹.

¹ Див.: Требін М. П. Цифрове суспільство: загальна характеристика. *Український соціум: соціально-гуманітарний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : матеріали ХХVІ Всеукр. наук.-практ. конф., 29 серп. 2024 р. / [редкол.: Панфілов О. Ю. (голова), Погрібна В. Л., Прудников В. А. та ін.] ; ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики; Харківська асоціація політологів. Харків: Право, 2024. С. 24–35.

Цифрова реальність, що розвивається гігантськими кроками, виявила фундаментальну неготовність людства до переходу в новий – досі невідомий – стан буття, то, що раніше сприймалося як лінійний та керований технічний прогрес, перетворилося на безперервний, процес, що самопідсилюється, фундаментально змінює структуру соціальної дійсності. Цифрові технології перестали бути просто засобами – вони стали системою координат, усередині якої розгортається людське життя, задаючи нові форми сприйняття, взаємодії та соціального планування. Технології не лише трансформували способи комунікації, праці та дозвілля, але й поставили під сумнів традиційні уявлення про людську ідентичність, суб'єктність і тілесність. У цьому контексті постає явище *Homo Digitalis* – людини, чия особистість, поведінка та сприйняття світу формуються у взаємодії з цифровими середовищами.

Що означає бути людиною в цифрову епоху? Це питання стає центральним для філософської антропології, етики, соціальної філософії та культурології. Цифрова ідентичність, віртуальне тіло, алгоритмічне мислення – усе це вимагає переосмислення базових категорій гуманітарного знання.

Актуальність теми зумовлена не лише технологічним прогресом, але й його наслідками: розмиванням меж між реальним і віртуальним, зміною форм соціальної взаємодії, трансформацією моральних норм і правових понять. *Homo Digitalis* – це не просто метафора, а філософська модель, яка дозволяє осмислити нові форми людського буття.

Філософські дослідження останніх років підтверджують цю тенденцію. Наприклад, у спеціальному випуску журналу «Феноменологія та розум» «*Цифрові ідентичності, цифровий спосіб життя: філософський аналіз*» розглядається, як цифрові технології змінюють структуру досвіду та самосприйняття людини через призму феноменології¹. У статті професорки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Марії Култаєвої «*Номо*

¹ Див.: *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. 241 p.

digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки» аналізується концепт Homo Digitalis як орієнтаційна фігура сучасної філософської антропології¹. Професор конституційного права Копенгагенського університету Антоні Абат Нінет у праці «Захист «Homo Digitalis»» досліджує еволюцію поняття людини в контексті техне, технології та права². Багато інших дослідників зі всіх куточків світу також приділили увагу феномену Homo Digitalis³.

¹ Див.: Култаєва М. Д. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Філософія освіти*. 2020. № 26(1). С. 8–36. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-1>

² Ninet A. A. Protecting the «Homo Digitalis». *Naveiñ Reet: Nordic Journal of Law and Social Research*. 2019. No. 9. P. 153–170. URL: <https://tidsskrift.dk/nnjlsr/article/download/122156/169405/255386>

³ Див.: Борінштейн Є. Р., Городнюк Л. С. Філософсько-антропологічний феномен Homo Digitalis як онтологічної системи «людина– гаджет». *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2024. Том 33, № 1. С. 15–21; Гончаренко К. С. Цифрова людина: фантазм втрати ідентичності. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 137–140; Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2. С. 9–19; Ковальов О. Г. Від homo faber до homo digitalis: перспективи творчої самореалізації людини. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 4. С. 17–21; Радутний О. Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. № 2. С. 158–170; Скіннер К. Людина цифрова. Четверта революція в історії людства, яка торкнеться кожного / пер. з англ. Г. Якубовська. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2020. 272 с.; Требін М. П. Людина перед викликами цифрового суспільства. *Глобальний світ і Україна: сучасні виклики та пошук відповідей* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 лип. 2024 р.) / [редкол.: Требін М. П. (голова), Панфілов О. Ю., Прудников В. А. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики; Харківська асоціація політологів. Харків: Право, 2024. С. 37–41; Akbal Z. Lived-body experiences in virtual reality: a phenomenology of the virtual body. Bielefeld: Transcript, 2023. 210 p.; Borysenko Y. S. How Does Homo Digitalis Empathize? *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2023. Вип. 23. С. 70–79; Capurro R. Homo Digitalis: Beiträge zur Ontologie, Anthropologie und Ethik der digitalen Technik. Wiesbaden: Springer VS, 2017. xix, 209 S.; Cendoya R. Revolución: del «homo sapiens» al «homo digitalis». Madrid: Sekotia, 2013. 141 p.; Geerts T. Homo Digitalis: How digitalisation is making us more human. Tiel: Lannoo, 2022. 136 p.; Homo Sapiens Digitalis – Virtuelle Ergonomie und digitale Menschmodelle / Angelika C. Bullinger-Hoffmann, Jens Mühlstedt (Hrsg.). Heidelberg: Springer Vieweg Berlin, 2017. XXVI, 406 S.; Montag C. Homo Digitalis: Smartphones, soziale Netzwerke und das Gehirn. Wiesbaden: Springer, 2018. XV, 57 S.; Ojeda B. M. Homo digitalis : etnografía de la cibercultura. Bogotá: Universidad de Los Andes, Facultad de Ciencias Sociales-CESO, Departamento

Упродовж історії людства змінювалися не лише умови життя, але й уявлення про саму людину – її природу, сутність, межі та потенціал. Від первісного *Homo habilis*, через *Homo sapiens*, до сучасного *Homo digitalis* – ми спостерігаємо не лише біологічну, але й концептуальну еволюцію образу людини.

Homo sapiens – це людина розумна, здатна до абстрактного мислення, мови, культури та моралі. Цей образ домінував у філософії Нового часу, де людина розглядалася як автономний суб'єкт, наділений розумом і свободою волі. Проте з розвитком цифрових технологій, штучного інтелекту та глобальних мереж виникає нова антропологічна фігура – *Homo digitalis*.

Знаковий віхою в усвідомленні сутності змін, що відбуваються із сучасною людиною, стала стаття Марка Пренські «Цифрове покоління. Цифрові іммігранти»¹ 2001 року, у якій він поділив усіх людей як користувачів нових технологій на дві групи: «digital natives» («цифрові аборигени» або «цифрове покоління») та «digital immigrants» – «цифрові іммігранти». «Цифрове покоління», що з'явилося і сформувалося вже в умовах цифрового світу, істотно відрізняється від старшого за віком покоління («цифрових іммігрантів») своїм ставленням до навколишнього світу, звичками, розумінням взаємин між людьми та ін.

Представники «цифрового покоління» – ті, хто виріс у світі комп'ютерів, мобільних телефонів, відеокамер та відеоігор. «Цифрові аборигени» всмоктували мову ігрових відеоприставок, інтернету та мобільних телефонів разом із молоком матері. Для них це рідна мова, вони є її носіями. Вони щодня шукають щось в інтернеті, безперервно спілкуються в соцмережах, надсилають електронні листи та SMS. Вони звикли отримувати інформацію швидко, краще працю-

de Antropología, 2006. xxi, 85 p.; Rodríguez J. Primitivos de una nueva era : cómo nos hemos convertido en «Homo digitalis». Barcelona: Tusquets Editores, 2019. 542 p.; Stampfl N. S. Homo laborans digitalis: Reflexionen über neue digitale Arbeitswelten. Zug: Die Graue Edition, 2018. 324 S.; Veen W., Vrakking B. Homo zappiens: growing up in a digital age. London: Network Continuum Education, 2006. 160 p. та ін.

¹ Див.: Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*. 2001. Vol. 9, Issue 5. DOI: <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>

ють із графікою, ніж з текстом, а гіпертекст для них звичніший, ніж сам текст. Вони прагнуть багатозадачності, воліють «грати», а не працювати серйозно, краще виконують спільні проекти, ніж індивідуальні завдання, потребують частих заохочень. Цифрове покоління є дуже активним в інформаційних процесах: воно створює, обробляє, передає та зберігає інформацію. Його представники є водночас суб'єктами управління мережі та суб'єктами комунікації та самокомунікації. Тим самим вони енергійно і швидко нарошують свій людський і соціальний капітал, отримуючи можливість брати активну участь у громадському житті, забезпечуючи транспарентність і контроль над діями влади різних рівнів. Соціальні взаємодії сприяють розвитку довіри, толерантності, різноманітності та норм реципрокності. Соціальні мережі, загальні цінності та норми, які вони формують, мають фундаментальний характер щодо соціального капіталу. У свою чергу, соціальний капітал розглядається як драйвер соціального благополуччя, рівня життя громадян та їхньої безпеки, так само як і розвитку демократії та економіки.

На відміну від «цифрового покоління» старше покоління – «цифрові іммігранти» – почуваються у цифровому світі незатишно. Вони не можуть виконати найпростіші для digital natives дії – прочитати електронний лист або внести виправлення до електронного документа. Вони воліють опановувати нове та вирішувати поставлені завдання повільно, поетапно, серйозно та індивідуально, щоразу заглиблюючись у суть розглядуваного питання. Зважаючи на те, що цифровізація – процес об'єктивний, неминучий і зупинити його неможливо¹, «цифрові іммігранти» опиняються у свідомо невигащному становищі. Єдиний вихід для них – прийняти факт цифровізації та набути необхідні для життя в цифровому середовищі навички та вміння, інтегруватися в це нове середовище або принаймні адаптуватися до нього.

У 2009 р. М. Пренські опублікував ще одну статтю під назвою «Цифрова людина: від цифрових іммігрантів та цифрового покоління

¹ Див.: Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс: монографія / [А. А. Гедзик, Т. В. Ковальова, О. Ю. Коцюрба та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків: Право, 2024. С. 32–34.

до цифрової свободи»¹. Враховуючи часовий проміжок між виходом у світ двох його робіт, у другій з них М. Пренські дещо коригує логіку попередніх міркувань. На цей раз він справедливо вказує на те, що чим довше людство живе в цифрову епоху, тим менш актуальним стає постульований ним раніше поділ людей на представників «цифрового покоління» та «цифрових іммігрантів». Останніх із часом стає все менше, а сама людина виявляється все більш інтегрованою в цифрову дійсність.

В умовах становлення цифрового суспільства формується особливий людський тип – *Homo digitalis* – це людина, яка живе у світі даних, алгоритмів, віртуальних просторів і цифрових інтерфейсів. Вона володіє набором принципово нових якостей та ціннісних установок. Її ідентичність формується не лише через досвід, але й через цифрову репрезентацію, взаємодію з технологіями та алгоритмічне моделювання поведінки. Як зазначає М. Култаєва, *Homo digitalis* – це не просто користувач технологій, а нова форма суб'єкта, що виникає в умовах цифрової культури². Для неї найбільш ефективною моделлю соціальної поведінки є та, яка пов'язана з оволодінням інформаційно-аналітичними та цифровими ресурсами. Використовуючи закладений у них потенціал, сучасний користувач безперервно отримує й аналізує інформацію, що до нього надходить, і на цій основі вибудовує оптимальну модель життєдіяльності в соціумі.

Цифровізація навколишнього середовища вимагає від людини нових моделей поведінки, життєвих навичок, ціннісних пріоритетів, принципово відмінних від тих, які були затребувані в глобальному світі доцифрового періоду. Сьогодні вміння поводитися з інформацією, володіння інформаційно-аналітичними технологіями стало абсолютно необхідністю, без якої побудова адекватної моделі життєдіяльності та коректної схематики поведінки індивіда в соціумі виявляються неможливими. Цьому сприяють новітні інфокомунікаційні

¹ Див.: Prensky M. Homo Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom. *Innovate: Journal of Online Education*. 2009. Vol. 5, Issue 3, Article 1. URL: <https://nsuworks.nova.edu/innovate/vol5/iss3/1>

² Див.: Култаєва М. Д. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Філософія освіти*. 2020. №26(1). С. 11.

та цифрові технології (смартфони, комп'ютери, планшети та ін.), які мають для людини аксіологічну значущість. З їх допомогою формується поведінкова стратегія людей як у професійній діяльності, так і на повсякденному житті, а для багатьох вони є своєрідним, інколи ж і єдиним «вікном у світ».

Як і будь-який соціальний феномен, цифровізація має амбівалентний характер, де позитивні її показники за принципом комплементарності доповнюються негативними. Можна схематично визначити позитивні та негативні наслідки цифровізації для екзистенції людини та комунікації, що здійснюється нею за допомогою нових цифрових технологій.

Позитивними наслідками є: можливість дистанційної взаємодії зі світом, дистанційної роботи та дозвілля; можливість вільного швидкого доступу до будь-якої інформації та будь-яких ресурсів мережі; уміння продуктивно працювати за умов «багатозадачності»; зручність отримання великої кількості життєво необхідних послуг та сервісів; розвиток соціальної колаборації; можливість швидкої комунікації; нескінченне розширення потенційного кола спілкування; навички постійної самокомунікації та розвиток творчих здібностей особистості; величезна економія часу на виконання багатьох робочих і життєвих завдань тощо.

До негативних наслідків можна віднести: збіднення та примітивізація внутрішнього світу людини; численні подразники (реклама, стрічки новин тощо), які призводять до розсіювання уваги, зниження рівня концентрації та виникнення кліпового мислення, нездатності до послідовних методичних роздумів та міркувань¹; поділ суспільства на цифрових аборигенів та цифрових іммігрантів, що призводить до ще більшого соціального розшарування та нерозуміння між представниками різних субкультур; втрата вміння добувати необхідну інформацію та здійснювати її самостійну обробку для формування самостійних висновків, прийняття раціональних рішень та їх здійснення; зниження когнітивних здібностей; некритичність сприйняття інформації, що дає можливість для дезінформації та маніпуляції, по-

¹ Див.: Spitzer M. Digitale Demenz. Wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen. München: Droemer, 2012. 367 S.

ширення деструктивної інформації, що може призвести до вкрай негативних дій; поява інформаційної залежності – потреби постійно поглинати інформацію за рахунок відсутності рефлексії та самостійного аналізу отриманої інформації; змішання віртуального та реального світів, підміна реального світу та його властивостей віртуальним, що призводить до змішування можливого та неможливого, через що втрачається здатність прийняття раціонального рішення та успішних дій на основі такого рішення; дистанціювання та втеча від реальності; відмова від участі в реальному житті товариства; відмова від живого спілкування на користь віртуального; ігromанія; відсутність вербального контакту за рахунок переважання невербального, що призводить до зниження рівня грамотності та невміння зрозуміти реальний емоційний стан співрозмовника та передати свій; втрата навички чіткого, ясного, лаконічного формулювання своїх думок і ідей; відсутність навички роботи з інформацією та вміння її аналізу; поява спрощеного, «лайкового», примітивізованого мислення; знецінення феномену «знання» через ілюзію легкої доступності будь-якої інформації, як наслідок – зниження рівня ерудованості та інтелекту (про це, наприклад, книга Марка Бауерляйна «Найтупіше покоління: як електронна епоха створює покоління дурних американців і наражає на небезпеку наше майбутнє»¹) тощо.

Таким чином, перехід від *Homo sapiens* до *Homo digitalis* – це не лише технологічна зміна, але й глибока філософська трансформація, яка вимагає переосмислення основних понять гуманітарного знання.

Технології як чинник антропологічної трансформації. Людина як біологічний вид забезпечує своє існування завдяки творчій трансформації навколишнього світу, розвитку культури та технологій. Технології завжди були невід’ємною частиною людського розвитку – від кам’яного знаряддя до штучного інтелекту. У книзі з характерною назвою «Новий цифровий світ. Як технології змінюють життя людей, моделі бізнесу та поняття держав» її автори Е. Шмідт та Дж. Коен так оцінюють сучасні цифрові технології та їхній вплив на наше життя:

¹ Див.: Bauerlein M. The Dumbest Generation: How the Digital Age Stupefies Young Americans and Jeopardizes Our Future (Or, Don't Trust Anyone Under 30). New York: Jeremy P. Tarcher, 2008. 264 p.

«Ми однаково дивимосся на потенціал високотехнологічних платформ та на владу, яку вони мають... Ми впевнені, що такі сучасні високотехнологічні платформи, як Google, Facebook, Amazon та Apple, навіть могутніші, ніж вважає більшість людей, і майбутній світ чекають на глибокі зміни внаслідок їх успішного розвитку та повсюдного поширення. Ці платформи є справжньою зміною парадигми, подібно до винаходу телебачення, і основна їхня сила полягає в здатності зростати, тобто у швидкості зміни масштабів. Майже ніщо не може зрівнятися зі швидкістю, ефективністю та агресивністю поширення цих платформ – хіба що біологічні віруси, і це наділяє відповідною владою тих, хто їх будує, контролює та використовує»¹. Сучасні цифрові технології та їхній вплив на практично всі аспекти діяльності людини визначаються як потужна сила, як нова владна структура, що змінює конфігурацію соціального буття та життєвого світу людини.

У Глобальному звіті Digital 2025 наводяться такі статистичні показники: на початок 2025 р. кількість унікальних користувачів мобільних телефонів становила 5,78 млрд, що складає 70,5% від загальної чисельності населення світу, яка на цей час нараховує 8,2 млрд. Унікальні абоненти мобільного зв'язку збільшилися на 112 млн за останні 12 місяців. Зараз смартфони становлять майже 87% з мобільних телефонів, які використовуються в усьому світі². Мобільні технології та послуги зараз генерують близько 5,8% світового ВВП, що становить 6,5 трлн доларів доданої вартості. До 2030 року ця цифра зросте майже до 11 трлн доларів, або 8,4% ВВП³. Значна частина цього буде зумовлена тим, що країни світу дедалі більше отримуватимуть вигоди від підвищення продуктивності та ефективності, спричиненого зростанням використання мобільних послуг та цифрових технологій, включаючи 5G, Інтернет речей та штучний інтелект.

¹ Шмидт Э., Коэн Дж. Новый цифровой мир. Как технологии меняют жизнь людей, модели бизнеса и понятие государств. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2013. С. 18.

² Див.: Digital 2025: Global Overview Report. *Datareportal*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report>

³ Див.: The Mobile Economy 2025. *GSMA*. URL: <https://www.gsma.com/solutions-and-impact/connectivity-for-good/mobile-economy/wp-content/uploads/2025/04/030325-The-Mobile-Economy-2025.pdf>

На початку 2025 року 5,56 млрд людей користувалися інтернетом (67,9% населення планети). Користувачів інтернету збільшено на 136 млн (+2,5% відсотка) протягом 2024 р., але 2,63 млрд люди залишилися офлайн на початку 2025 року¹. Найвищий відсоток «постійних» користувачів інтернету зафіксовано в Японії (56%) та Південній Кореї (49%). В Європі лідерами за цим показником є Іспанія, Велика Британія, Франція, Швеція та Італія. У цих країнах понад 90% населення мають широкосмуговий доступ до інтернету вдома. Найменше користуються інтернетом в Європі жителі Угорщини – 12% респондентів заявили, що взагалі не виходять в мережу². Аналіз Керіос показує, що ідентифікаційні дані активних користувачів соціальних мереж складають 5,24 млрд, причому остання цифра користувачів еквівалентна 63,9% населення світу. За минулий рік загальна кількість активних користувачів соціальних мереж у світі зросла на 206 млн, що призвело до річного зростання на 4,1%³. У 2024 році 91% українців щоденно користувалися інтернетом, а 28% – уже взаємодіяли зі штучним інтелектом⁴.

Однак нові технології, будучи плодом людської уяви та творчості, у свою чергу також змінюють людей, доповнюючи та перетворюючи звичне середовище проживання. З початку появи техногенної цивілізації панівні технології певного історичного періоду стали постачальником метафор для відповідної епохи розуміння людини. У механіцизмі Нового часу людське тіло порівнювалося з машиною – Зигмунд Фройд проводить аналогію того, що пригнічується в психіці з паровим котлом, кришка якого вибухає через тиск пари, – а в XX столітті людська свідомість уподібнюється до комп'ютера. У сучасний час однією з цих метафор є цифрові мережі з багатьма вузлами, тоді

¹ Див.: Digital 2025: Global Overview Report.

² Див.: Озтурк І. Рейтинг інтернет-залежності в Європі: які країни у лідерах. *Главком*. 25.09.2025. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/rejtingh-internet-zalezhnosti-v-jevropi-jaki-krajini-u-liderakh—1080070.html>

³ Див.: Digital 2025: Global Overview Report.

⁴ Див.: Барсукова О. Скільки українців користуються ШІ, читають новини у Telegram чи не мають інтернету? Опитування. *Українська правда*. 07.05.2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/de-ukrajinci-chitayut-novini-i-chi-viryat-feykam-doslidzhennya-307931/>

як людина не є вузлом мережі, а «розподіляється» серед багатьох з них. Саме цифрові технології зараз є найпотужнішою трансформаційною силою. Їхня швидка та майже універсальна реалізація проковує зміни не лише в різних соціальних процесах, але й у самій людині. У цифрову епоху їхній вплив набуває якісно нового характеру: вони не просто змінюють середовище існування людини, а трансформують саму її природу, поведінку, емоції, спосіб мислення, тілесність, соціальну взаємодію, картину світу сучасної людини. Гаджет почав сприйматися як продовження тіла; десктоп перетворився на простір, де розгортаються драми, які змінюють життя людей; віртуальність вийшла за межі девайсу та стала частиною повсякденного, «офлайнного» життя.

Філософія техніки, зокрема в працях Мартіна Гайдеггера, Жилья Дельоза та Бернара Стіглера, розглядає технології як *τέχνη* – не лише інструмент, а спосіб буття. У цьому контексті цифрові технології стають середовищем, у якому формується нова антропологічна фігура – *Homo Digitalis*. Як зазначає В. Блок, технології не просто розширюють можливості людини, а створюють нову форму суб'єктності, у якій дані, алгоритми та віртуальні простори визначають межі людського¹. Цифрові технології змінюють структуру досвіду: сприйняття часу, простору, тіла, пам'яті та емоцій. Людина стає не лише користувачем, а й об'єктом цифрового аналізу, моделювання та управління. Це породжує нові форми залежності, втрати автономії, а також виклики для етики, права і філософської антропології.

У спеціальному випуску журналу «Феноменологія та розум» «Цифрові ідентичності, цифровий спосіб життя: філософський аналіз» італійські дослідниці з Університету Віта-Салуте Сан-Рафаеле в Мілані Грета Фавара та Ніколь Міліо проаналізували, як технології змінюють не лише соціальні практики, але й саму структуру людської суб'єктності². У цьому контексті *Homo Digitalis* – це не

¹ Див.: Blok V. *Philosophy of Technology in the Digital Age: The Datafication of the World, the Homo Virtualis, and the Capacity of Technological Innovations to Set the World Free*. Wageningen: Wageningen University & Research, 2023. 38 p. DOI: 10.18174/639666

² Favara G., Miglio N. Introduction Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses. *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio.

просто еволюційний етап, а результат глибокої техногенної трансформації, яка вимагає переосмислення поняття «людина». Таким чином, технології в цифрову епоху є не зовнішнім чинником, а внутрішнім агентом антропологічної зміни, що формує нову онтологію людини, її ідентичність, моральність і спосіб буття у світі.

Цифрова ідентичність. Розвиток цифрового суспільства – це суттєвий виклик, пов'язаний з тим, що змінюються структури взаємодії людей, соціальна стратифікація, ідентифікація, комунікація загалом. Високий рівень доступності, відкритості та публічності є стимулом зміни механізмів впливу, контролю та соціальної відповідальності, що значною мірою стосується масштабів сучасної ідентифікаційної динаміки, створюючи ризики для цілісності позиції індивіда. Формування ідентичності передбачає у відповідь питання: «Хто я?» Спробою відповіді на це питання стають фотографії у соціальних мережах, які демонструють успіх, статус та спроби виділитися з натовпу. Молода людина оточує себе сотнями віртуальних друзів, яким показує фотографії з кафе, ресторанів, нічних клубів та інших престижних для «золотої молоді» місць. Проблеми із самоідентифікацією приводять молодих людей у різні групи та спільноти в соціальних мережах: від груп за інтересами (наприклад, колекціонерів чи любителів музики) до деструктивних (наприклад, до так званих «груп смерті») чи екстремістських. Процес безперервного конструювання ідентичності відбувається одночасно зовні та всередині людини, вбудовуючись у гіпертекстуальні та гіпервізуалізовані віртуальні світи, складені з фрагментованих модулів репрезентованої у різних обставинах ідентичності, що затверджується через комунікацію, що «девальвує приватність і близькість»¹. У цифрову епоху ідентичність перестає бути виключно біографічною чи соціальною конструкцією – вона дедалі більше формується у взаємодії з цифровими технологіями, платформами та алгоритмами. Поняття *цифрової ідентичності* охоплює не лише дані, які користувач залишає в мережі, але й способи самопрезентації, взаємодії, рефлексії та навіть самосприйняття.

Р. 12–16.

¹ Див.: Turkle S. Alone together. Why we expect more from technology and less from each other. New York: Basic Books, 2011. P. 214.

Дослідження та зіставлення цифрових слідів, що залишають користувачі на платформах різних служб (від податкових, комунальних, страхових, медичних до транзакцій, пошукових запитів, геолокацій, даних міських відеокамер, онлайн-банкінгу, QR-кодів, онлайн-переваг та багатьох інших форматів) та нових медіа на основі технологій Big Data, семантичних мереж та штучного інтелекту, багаторазово підвищують точність збору та аналізу цих даних. У результаті будь-яка взаємодія в цифровому середовищі трансформується в частину великих даних, тобто «люди, які шукають інформацію в Мережі, самі стають джерелом інформації»¹. Така приваблива раніше мережева множинність, розрізненість та постійна подільність ідентичності стають об'єднаною в прозорому світі заданих цифрових алгоритмів, формуючи примусово публічну гібридну, транскордонну єдину цифрову ідентичність сучасної людини.

На основі деталізованої інформації, що збирається, можна скласти об'єктивну картину того, як ідентифікує себе людина, яких поглядів і поведінкових моделей дотримується. Сучасне віртуальне середовище перенасичене особистісними смислами та емоційними реакціями, які також перетворюються на масиви даних, що спричиняють негативні цифрові дії та наслідки. Разом з тим, така ідентифікаційна цифрова цілісність стає підставою для нових можливостей тотального контролю та маніпулювання. У результаті, збираючи та об'єднуючи колосальні масиви фрагментарних даних у рамках заданих алгоритмів, можна об'єднати унікальний персоналізований профіль будь-якого учасника цифрового світу.

Цифрові технології та електронні пристрої, будучи джерелом таргетованих даних, є основою для створення об'єднаних цифрових профілів, цифрових особистостей кожного мешканця Землі. «Зворотний зв'язок» цього колосального масиву даних верифікує та створює цифрову ідентичність. Ці процеси впливають на повсюдну деанонімність, стають стимулами ідентифікаційних протиріч та конфліктів у зв'язку з примусово пред'явленою публічністю всіх сторін життя людини глобального світу, де вже неможливо сховатися в зручному

¹ Див.: Youyou W., Kosinski M., Stillwell D. Computer-based personality judgments are more accurate than those made by humans. *PNAS*. 2015. Vol. 112, No. 4. P. 1038.

анонімному віртуальному коконі ідеалізованого соціального «Я», де в рамках фрагментованості віртуальних репрезентацій можна було тестувати різні поведінкові патерни та життєві стратегії.

Філософська антропологія розглядає цифрову ідентичність як нову форму суб'єктності, що виникає в умовах постійної медіації між людиною і цифровим середовищем. Свого часу Ентоні Гідденс цілком виразно показав, що розрізнення є основою конструювання ідентичності. Конструювання є безперервним, постійним, а властивий сучасності «апетит до нового» підштовхує індивіда до ідентифікації в безперервній дії. Це породжує практично безперервний ідентифікаційний процес і «тотальну рефлексивність», у яких неможливий баланс, а будь-яка точка балансу, що здається досягнутий, виявляється імпульсом нових змін, який спричиняє нескінченне переконаструювання ідентичності, що узгоджується з теорією операцій Жильбера Симондона про перевагу процесуальності над структурою¹. Абстрактні системи, що детермінують ідентифікаційні та акційні процеси, постійно відновлюють рефлексивність, стимулюють її, тим самим ускладнюючи та трансформуючи просторово-часові відносини, які суттєво впливають на комунікацію та ідентифікацію². У результаті, згідно з Е. Гідденсом, «Я» в сучасності стає розколотим, фрагментованим, тендітним. Таким чином, проєкт ідентичності не просто складається з фрагментів та модулів, але постійно добудовується, реставрується, модифікується, а зі зміною стилю життя змінюється ідентифікація, причому впливовим чинником сьогодні є цифрове середовище, де персоналізований досвід та наративні практики вибудовуються за умов впливу стандартизованих алгоритмів. Як зазначає М. Култаєва, Homo Digitalis – це не просто користувач технологій, а людина, чия ідентичність формується в цифровому контексті, де освіта, культура і комунікація набувають нових форм³. При цьому ідентичність, як вважають Дж. Палфрі і У. Гассер, є трансграничною,

¹ Див.: Simondon G. *L'individuation à la lumière des notions de forme et d'information*. Paris: Éditions Jérôme Millon, 2013. 563 p.

² Див.: Giddens A. *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford Univ. Press, 1991. P. 133.

³ Див.: Култаєва М. Д. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки.

і це зумовлено тим, що «представники цифрового покоління не сприймають свою ідентичність у цифровому та реальному просторах як щось відокремлене; вони вважають, що їхня ідентичність представлена відразу в кількох просторах та світах»¹.

Цифрова ідентичність є багатовимірною: вона містить аватари, профілі, цифрові сліди, біометричні дані, а також алгоритмічні інтерпретації поведінки. У цьому контексті постає питання: чи є цифрова ідентичність продовженням «я» чи її симулякром? Як підкреслює В. Блок, технології не лише відображають, але й конструюють суб'єкта, створюючи *Homo Virtualis* – людину, чия ідентичність є результатом взаємодії з даними та алгоритмами². Цифрова ідентичність також має етичний вимір: питання приватності, права на забуття, цифрової автономії та контролю над власними даними стають ключовими у філософських дискусіях. Професор конституційного права Копенгагенського університету Антоні Абат Нінет підкреслює, що захист Homo Digitalis вимагає нових правових і моральних рамок, які враховують специфіку цифрового буття³.

Цифрова ідентичність стає моделлю життя сучасної людини, буття якої протікає в реальному та віртуальному світах. У процесі отождолення, співвідношення себе з цими двома світами, переживання та усвідомлення себе як невід'ємної частини віртуального та реального через посередництво сконструйованого цифрового образу, профілю формується цифрова ідентичність. Таким чином, цифрова ідентичність – це єдність «Я-віртуального», що маніфестує цифровий компонент віртуальної особистості (цифровий образ, цифровий профіль, цифровий слід, цифрове ім'я тощо), і «Я-реального», що репрезентує єдність біопсихосоціальної реальної особистості; це не просто технічний феномен, а глибоко філософська проблема, що стосується природи людини, її свободи, відповідальності та самосприйняття

¹ Палфри Дж., Гассер У. Дети цифровой эры. Москва: Эксмо, 2011. С. 11.

² Див.: Blok V. Philosophy of Technology in the Digital Age: The Datafication of the World, the Homo Virtualis, and the Capacity of Technological Innovations to Set the World Free. P. 17–18.

³ Див.: Ninet A. A. Protecting the 'Homo Digitalis'. *Naveiñ Reet: Nordic Journal of Law and Social Research*. 2019. No. 9. P. 153–170. URL: <https://tidsskrift.dk/njlsr/article/download/122156/169405/255386>

у світі, де межа між реальним і віртуальним дедалі більше розмивається.

Тіло і віртуальність. У контексті оцифрування віртуальне середовище, що динамічно розвивається, змінює не тільки простір, який оточує людину, але й її світогляд, поведінку, способи спілкування та систему цінностей. Сьогодні «віртуальна реальність» трактується досить широко, наприклад, як особлива філософська категорія, поряд з такими загальновідомими, як час, сутність, простір, що дозволяє в єдиному плані розглядати реалії, які зазвичай належать до різних типів знання: природничого, технічного або гуманітарного. Феномен віртуальної реальності нерозривно пов'язаний із технічною стороною питання. Особливістю віртуальної реальності є розрив зв'язку з навколишнім світом, крім технічного засобу віртуальної реальності. Виходячи з цього, віртуальну реальність можна трактувати як кібернетичний ігровий простір, створений на базі комп'ютера, у якому технічними засобами створено ізоляцію від зовнішнього, реального світу.

Цифрове середовище спочатку було представлено як особливий, самодостатній світ та «цифрове життя», як особливе «друге» життя, що розгортається паралельно першому і часто не перетинається з ним. Однак, коли цифрові технології поширюються та стають більш доступними, цифрове середовище стає обов'язковим «розширенням» середовища «фізичного» («офлайн»). «Онлайн» та «офлайн» світи переплітаються, стаючи все більш взаємозалежними, людина вже не може бути виключно цифровою або виключно фізичною сутністю – вона включена до обох світів, її «онлайн» образ та її «офлайн» особистість нерозривно пов'язані.

Сучасне оцифроване штучне середовище втягує не тільки природне середовище, а й біологічну природу людини, яка сама перетворюється на артефакт. Нанотехнології, штучний інтелект, робототехніка, протезування, генна інженерія дедалі більшою мірою дозволяють перетворювати власне людську природу. Тіло перестало бути «темницею душі», його можна не лише прикрашати, а й міняти як костюм чи сукню – аж до зміни статі та кіборгізації, не кажучи вже про способи штучного запліднення, виношування плоду, медикаментоз-

ного впливу на поведінку. У цифрову епоху людське тіло перестає бути виключно біологічною даністю – воно дедалі більше постає як віртуальний образ, цифровий аватар, об’єкт алгоритмічного аналізу. Віртуалізація тілесності – один із ключових аспектів трансформації ідентичності Homo Digitalis, що викликає глибокі філософські запитання про межі людського, матеріального та симулятивного.

Філософія тіла в цифровому контексті стикається з новими викликами. Як зазначає Вінсент Блок, технології не лише змінюють спосіб сприйняття світу, але й формують нову тілесність – *Homo Virtualis*, у якій фізичне тіло поступається місцем цифровому представництву¹. У віртуальному просторі тіло стає гнучким, редагованим, а іноді – повністю замінним. Дослідник з Гельсінського університету Оссі Оллінахо пише про те, що «віртуалізація, зі свого боку, може розглядатися як подальший процес, за допомогою якого люди починають все більше і більше переходити у віртуальні світи»².

Зростаюче проникнення цифрових технологій у соціальні відносини робить майже неможливою відмову від «онлайн» компонента людського життя: цифрові комунікації стають повсякденним життям, а уникати їх є ознакою поганих манер, показником соціальної дезадаптації і навіть злочином. Цифрові аватари, фільтри, доповнена реальність, біометричні інтерфейси – усе це створює нові форми тілесного досвіду. У раніше згадуваному спеціальному випуску журналу «Феноменологія та розум» «Цифрові ідентичності, цифровий спосіб життя: філософський аналіз» дослідники проаналізували, як цифрові технології змінюють переживання тілесності, її межі, соціальну функцію та онтологічний статус. Наприклад, Жан Дю Туа та Грегорі Морган Свер звертаються до феноменології Моріса Мерло-Понті, щоб показати, як цифрові технології обмежують тілесне переживання, створюючи «віртуальне тіло», яке втрачає сенсорну глибину та інтеркорпоральність³. Сара Полетт Джексон у своїй статті роз-

¹ Див.: Blok V. Philosophy of Technology in the Digital Age: The Datafication of the World, the Homo Virtualis, and the Capacity of Technological Innovations to Set the World Free. P. 17–18.

² Ollinaho O. I. Virtualization of the life-world. *Human Studies*. 2018. Vol. 41. P. 206.

³ Див.: Du Toit J., Swer G. M. Virtual Limitations of the Flesh: Merleau-Ponty and the Phenomenology of Technological Determinism. *Phenomenology and Mind*. 2021.

різняє три типи тілесності в цифровій комунікації: фізичне тіло, представлене у відео, віртуальне тіло, яке взаємодіє в цифровому просторі, і соціальне тіло, яке сприймається іншими. Вона показує, як ці тіла можуть конфліктувати або розвиватися у відеозв'язку¹. Вербена Джамбастіані аналізує асиметричні відносини між людиною і технологією, де тіло стає об'єктом маніпуляції, а не суб'єктом дії, що викликає нові форми залежності та втрати автономії². Ці дослідження демонструють, що цифрові технології не просто змінюють спосіб репрезентації тіла, а перетворюють саму структуру тілесного досвіду, впливаючи на інтерсуб'єктивність, соціальну видимість і навіть на етичні аспекти взаємодії. Водночас постає питання про тілесну автентичність: чи зберігає Homo Digitalis зв'язок із власним тілом, чи втрачає його в процесі цифрової репрезентації? Як зазначає Дженні Нілссон, цифрове тіло стає політичним простором, де відбувається боротьба за видимість, контроль і самовираження³. Таким чином, віртуалізація тіла – це не лише технологічний процес, але й глибоко філософський феномен, що змінює уявлення про людське буття, межі суб'єкта та природу тілесного досвіду.

Етичні аспекти Homo Digitalis. Цифрова трансформація людського буття породжує не лише нові форми ідентичності, але й нові етичні виклики. Homo Digitalis – це не просто людина, що користується технологіями, а суб'єкт, чия моральність, свобода та відповідальність формуються в умовах цифрового середовища. У цьому контексті етика стає ключовим інструментом осмислення меж допустимого, справедливого і людського у світі, де алгоритми, дані та штучний інтелект дедалі більше впливають на життя індивіда.

No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. P. 20–31.

¹ Див.: Jackson S. P. Three Bodies: Problems for Video-Conferencing. *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. P. 42–50.

² Див.: Giambastiani V. The Asymmetrical Relation Between Humans and Technologies. *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. P. 32–40.

³ Див.: Nilsson J. The Future is Not Set: Democratic Education in the Age of Homo Digitalis. *Studies in Philosophy and Education*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11217-025-10001-y>

Такі філософи, як Ханна Арендт, Пітер Кемп і Бюнг-Чуль Хан, наголошують, що цифровізація змінює саму природу людських взаємодій, ставлячи під загрозу здатність до спільного життя, співчуття та морального вибору¹. У цьому контексті освіта, культура і політика мають переосмислити свої етичні засади, щоб зберегти людське в умовах цифрової епохи. А. А. Нінет у згадуваній праці аналізує необхідність правового та морального захисту людини, яка постійно перебуває в цифровому середовищі. Він підкреслює, що Homo Digitalis – це не просто нова форма Homo Sapiens, а постлюдина, яка потребує нових етичних норм, що враховують її вразливість перед технологіями².

Іспанські дослідники Крістіна Діас де ла Крус, Хосе Луїс Фернандес Фернандес і Кароліна Вільєгас-Галавіз у статті «Модель етичного аналізу цифрових технологій: шлях до справжнього цифрового гуманізму» запропонували етичну модель, яка поєднує деонтологію, етику чеснот і консеквенціалізм для оцінки цифрових технологій. Автори наголошують на необхідності прозорості, відповідальності та пріоритетності людської гідності у процесі цифрових інновацій³. Є. Борисенко звертає увагу на те, що алгоритми штучного інтелекту формують інформаційні «бульбашки», які обмежують моральну чутливість людини, знижуючи здатність до емпатії та морального судження⁴.

Таким чином, етика Homo Digitalis – це не лише питання приватності чи цифрової безпеки, а глибоке філософське осмислення того, як технології змінюють саму природу морального вибору, людської гідності та соціальної відповідальності.

Права людини в цифрову епоху. Поширення цифрових технологій скоріше за все вплине на права людини відчутним чином. Сцена-

¹ Див.: Nilsson J. The Future is Not Set: Democratic Education in the Age of Homo Digitalis.

² Див.: Ninet A. A. Protecting the 'Homo Digitalis'. P. 162–163.

³ Див.: Díaz de la Cruz C., Fernández Fernández J. L., Villegas-Galaviz C. Model of ethical analysis of digital technologies: towards true digital humanism. *AI & Society*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-025-02330-w>

⁴ Див.: Borysenko Y. S. How Does Homo Digitalis Empathize? *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2023. Вип. 23. С. 70–79.

рії можуть бути різними. У числі песимістичних очікувань – глобальна загроза свободі (за Джорджем Орвеллом), яка виникає у зв'язку з наближенням до того соціального стану, який називають «електронним суспільством», де розмивається кордон між «моїм» та «не моїм». Є підстави думати, що в такому суспільстві індивідуальна свобода дедалі більше обмежуватиметься, за заявою панівного класу, «на користь самої людини». Але можливий й оптимістичний сценарій. Звісно ж, система прав людини змінюватиметься залежно від умов реалізації. З появою цифрових технологій виникають так звані цифрові права.

Згідно з резолюцією Ради ООН з прав людини від 16 червня 2012 р. A/HRC/RES/20/8 «Заохочення, захист та здійснення прав людини в Інтернеті» визначається, що ті самі права, які людина має в офлайновому середовищі, повинні також захищатися і в онлайн-овому середовищі¹. Таким чином, закріплюється думка, що цифрова особистість у віртуальному просторі має, як мінімум, ті ж самі права, що і особистість у реальному світі.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 2013 р. A/RES/68/167 «Право на приватність у цифрову епоху» присвячена праву на недоторканність особистого життя у цифровому суспільстві. У ній наголошується, що швидкі темпи технологічного розвитку дозволяють людям у всіх регіонах світу користуватися новими інформаційними та комунікаційними технологіями і водночас підвищують здатність урядів, компаній і фізичних осіб відстежувати, перехоплювати і збирати інформацію. Це може призвести до порушення або утиску прав людини, особливо права на недоторканність особистого життя².

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 2014 р. A/RES/69/166 вказується, що агрегування певних видів метаданих може розкрити інформацію про особистий характер і дані, що стосу-

¹ Див.: Resolution adopted by the Human Rights Council A/HRC/RES/20/8 16 July 2012 «The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet». URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/20/8>

² Див.: Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013 A/RES/68/167 «The right to privacy in the digital age». URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/68/167>

ються інформації, соціальних відношень, індивідуальних переваг і особистості людини; що стеження за цифровим зв'язком має здійснюватися відповідно до міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини та на основі відповідної нормативно-правової бази; що держави повинні забезпечувати дотримання міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини, коли вони перехоплюють цифрові повідомлення окремих осіб та/або здійснюють збір даних особистого характеру та коли вони вимагають розкриття даних особистого характеру від третіх сторін, включаючи приватні компанії¹.

Крім світових міжнародних нормативних правових актів, відносини, пов'язані з правами людини в цифровому суспільстві, регулюються і регіональним законодавством. Як приклад можна навести відповідні акти Європейського Союзу. Важливим із них є Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 р. (Україною вона була ратифікована в 2010 р.; далі – Конвенція)². Метою прийняття Конвенції стало забезпечення поваги до прав і основних свобод кожної фізичної особи, зокрема її права на недоторканість приватного життя у відношенні обробки її персональних даних. При цьому під «персональними даними» відповідно до ст. 2 Конвенції розуміється будь-яка інформація, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною. Значення Конвенції полягає у встановленні гарантій прав суб'єкта персональних даних. Наприклад, вона закріпила, що будь-якій особі має бути надана можливість знати про існування автоматизованого файлу персональних даних; отримати підтвердження того, чи зберігаються її персональні дані в автоматизованому файлі даних, а також отримати такі дані в доступній для розуміння формі; домагатися виправлення чи знищення таких даних; вдаватися до засобів правового захисту у разі потреби.

¹ Див.: Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2014 A/RES/69/166 «The right to privacy in the digital age». URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/69/166>

² Див.: Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Страсбург, 28 січня 1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

У жовтні 2018 р. у Страсбурзі було підписано Протокол про внесення змін до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (CETS № 223; далі – Протокол)¹. Метою підготовки Протоколу стала адаптація положень Конвенції до нових викликів у сфері захисту фізичних осіб при обробці персональних даних, враховуючи диверсифікацію, інтенсифікацію та глобалізацію обробки даних та потоків персональних даних. При цьому в Протоколі наголошувалося, що він визнає переважну роль Конвенції у захисті фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних і, у ширшому розумінні, у захисті прав людини та її основних свобод.

Конвенція та Протокол відіграли величезну роль в оформленні цифрових прав особи. Їх змістом стало правове регулювання відносин, пов'язаних з наявністю та обробкою персональних даних у мережевому просторі.

Ще одним значущим правовим актом у сфері регулювання відносин, пов'язаних з цифровими правами особи, став Регламент Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу № 2016/679 «Про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС»² (далі – Регламент), прийнятий у Брюсселі 27 квітня 2016 р. У Регламенті вказувалося, що у зв'язку зі швидким розвитком технологій та глобалізацією виникли нові проблеми, пов'язані із захистом персональних даних. Масштаб збору та обміну персональними даними істотно збільшився. Технології дозволяють приватним компаніям та органам державної влади в рамках здійснення своєї діяльності використовувати персональні дані у безпрецедентному масштабі. Водночас фізичні особи дедалі частіше стали робити

¹ Див.: Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. Strasbourg, 10.X.2018. URL: <https://rm.coe.int/16808ac918>

² Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2016.119.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2016%3A119%3ATOC

особисту інформацію доступною. Найважливішою особливістю Регламенту став екстериторіальний принцип застосування (ст. 3). Незалежно від того, хто і де проводить обробку персональних даних, якщо це стосується жителів Євросоюзу, то ця діяльність підпадає під дію GDPR. У тому числі сюди належить і обробка даних, пов'язаних з моніторингом поведінкової активності громадян Європейського Союзу, включаючи дослідження діяльності фізичних осіб у мережі інтернет. Це пов'язано з тим, що така інформація після застосування способів обробки персональних даних становить профіль суб'єкта для прийняття пов'язаних з ним рішень або аналізу або прогнозування його особистих переваг, форм поведінки та життєвих позицій (п. 22–24 Преамбули). Відповідно до Регламенту під персональними даними розуміється будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої особи або особи, яка ідентифікується. При цьому під ідентифікованою особою розуміється особа, яка може бути ідентифікована безпосередньо або опосередковано, зокрема за допомогою таких ідентифікаторів, як ім'я, ідентифікаційний номер, відомості про місцезнаходження, ідентифікатор в режимі онлайн, або через одну або декілька ознак, характерних для фізичної, соціальної, психологічної, ідентичності зазначеної фізичної особи. Новацією Регламенту стало запровадження поняття «формування профілю». Під ним розуміється будь-яка форма автоматизованої обробки персональних даних з метою оцінки певних індивідуальних ознак фізичної особи, зокрема тих, що відносяться до виробничих показників зазначеної особи, економічної ситуації, здоров'я, індивідуальних переваг, інтересів, надійності, поведінці, місцезрештуванню або пересування.

Найважливішим принципом обробки персональних даних стала законність, одним з головних елементів якої є згода суб'єкта на обробку його персональних даних. Відповідно до ст. 7 Регламенту особа, яка обробляє персональні дані суб'єкта, повинна мати можливість довести, що суб'єкт дав згоду на цю процедуру. Суб'єкт персональних даних має право відкликання своєї згоди. Крім того, відповідно до ст. 16 Регламенту він має право вимагати зміни належних до нього неточних персональних даних та їх доповнення. Також суб'єкт персональних даних має право на їх видалення («право на забуття»).

Розділ 2 Регламенту (ст. 13–15) присвячений обов’язкам осіб, які обробляють персональні дані суб’єкта, та правам останнього. Відповідно до ст. 15 Регламенту суб’єкт має право запитувати підтвердження, чи обробляються його персональні дані, і якщо так, то він має право доступу до них і до додаткової інформації, що стосується процесу обробки та використання цих даних. Ще одне значуще право щодо суб’єкта сформульовано в ст. 22 Регламенту, яка встановлює, що він повинен мати право не підпадати під дію рішення, заснованого виключно на автоматичній обробці, включаючи формування профілю, яке породжує юридичні наслідки щодо нього або істотно на нього впливає. І хоча з цього правила існує низка винятків, важливість цього права під час активного впровадження технологій штучного інтелекту у всі сфери суспільного життя важко переоцінити.

У Регламенті є розділ, присвячений безпеці персональних даних. У ньому зокрема йдеться про те, що відповідні особи повинні здійснити псевдонімізацію (обробку персональних даних таким чином, що персональні дані не можуть бути більше віднесені до певного суб’єкта даних без використання додаткової інформації) та криптографічний захист персональних даних; гарантувати постійну конфіденційність, цілісність, доступність і стійкість систем і послуг, пов’язаних з їх обробкою (ст. 32 Регламенту).

Таким чином, слід зазначити, що на території Євросоюзу останніми роками було прийнято кілька нормативних правових актів у галузі забезпечення цифрових прав особи. При цьому велика увага в Європейському Союзі приділяється правовому регулюванню та захисту персональних та пов’язаних з ними даним.

У цифрову епоху інтернет уже став новим засобом масової інформації, але не лише. Оскільки доступ до інтернету – необхідна попередня умова для використання всіх можливостей онлайн, він сьогодні може розглядатися як суттєвий аспект свободи людини, проголошеної ст. 1 Загальної декларації прав людини¹, оскільки блокування доступу людини до інтернету є серйозним втручанням у її свободу.

¹ Див.: Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Причому дослідники вбачають проблему не тільки, коли використання інтернету для політичної критики стикається з репресіями (як у Китаї, Росії, Північній Африці, на Близькому Сході), але й коли відключення від інтернету відбувається як санкція за повторне порушення авторських прав (Франція та Велика Британія)¹.

Право на свободу вираження поглядів та право на доступ до інформації, гарантовані ст. 19 Загальної декларації прав людини ведуть сьогодні до оформлення права на доступ до інтернету. У світовій практиці це відбувається трьома шляхами: визнання інтернету універсальною та загальнодоступною послугою (Естонія, Іспанія), закріплення права на доступ до інтернету як конституційне право (Греція, Португалія), визнання цього права вищими судами (Франція, Коста-Ріка). При цьому в праві на доступ до інтернету слід розрізняти, як мінімум, право на підключення до інтернету, у рамках якого інтернет розглядається як послуга, та право на доступ до інформації в інтернеті, включаючи право не бути відключеним від інтернету, тобто заборона незаконного блокування сайтів. Загалом право на інформацію через інтернет передбачає право на доступ до інтернету, право не бути відключеним, право на вільний пошук інформації, право на безпечне використання інтернету, право на захист від небажаної інформації. Однак в інтернеті, так само як і офлайн, важливо провести розмежування між дозволом висловлювати все, що люди думають, і думками, які вони не можуть висловлювати вільно²; це правило, без якого демократичне суспільство не могло б існувати.

У цифрову епоху питання контролю над особистими даними та участі в цифровому суспільстві набувають фундаментального значення. Два ключові поняття – **право на цифрове забуття** (*right to be forgotten*) та **цифрове громадянство** – формують нову етико-правову рамку взаємодії людини з цифровим середовищем.

¹ Див.: Sartor G. Human Rights and Information Technologies. *The Oxford Handbook of Law, Regulation and Technology* / Ed. by R. Brownsword, E. Scotford, K. Yeung. New York: Oxford University Press, 2017. P. 438.

² Див.: Dolunay A., Kasap F., Keçeci G. Freedom of Mass Communication in the Digital Age in the Case of the Internet: «Freedom House» and the USA Example. *Sustainability*. 2017. Vol. 9, Issue 10. P. 1739–1760. DOI: 10.3390/su9101739

Стаття 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹ дала народження праву на захист персональних даних. Його активний розвиток у цифрову еру призвів до виникнення права на забуття (права фізичної особи вимагати від оператора пошукової системи припинення видачі відомостей про показник сторінки сайту в мережі Інтернет, що дозволяють отримати доступ до певної інформації про цю фізичну особу). Право на цифрове забуття, закріплене в статті 17 Регламенту, дозволяє особі вимагати видалення персональної інформації, яка більше не є актуальною, правомірною або завдає шкоди репутації чи гідності². Це право виникло як реакція на виклики цифрової епохи, де дані зберігаються практично безстроково, а пошукові системи забезпечують легкий доступ до інформації, яка може переслідувати людину роками. Філософськи це право пов'язане з поняттями *особистості автономії, гідності та ідентичності*. Як зазначає італійська дослідниця Марія Романа Аллегрі, цифрове забуття – це не просто юридичний механізм, а спосіб відновлення цілісного образу особистості в цифровому просторі³. Водночас воно стикається з етичними дилемами: як збалансувати приватність і свободу слова, інтереси особи та суспільства?

Цифрове громадянство – це концепт, що охоплює *права, обов'язки та етичні принципи* участі людини в цифровому суспільстві⁴. Воно містить цифрову грамотність (здатність критично оцінювати інформацію, користуватися цифровими інструментами, розуміти ризики та можливості онлайн-простору)⁵, етику онлайн-взаємодії (поважне,

¹ Див.: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4. XI.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² Див.: Article 17 GDPR. Right to erasure ('right to be forgotten'). *GDPR TEXT*. URL: <https://gdpr-text.com/uk/read/article-17/>

³ Див.: Allegri M. R. The Right to be Forgotten in the Digital Age. *What People Leave Behind. Frontiers in Sociology and Social Research* / Comunello, F., Martire, F., Sabetta, L. (eds). Vol 7. Cham: Springer, 2022. P. 237–238.

⁴ Див.: Vromen A. Digital citizenship and political engagement: the challenge from online campaigning and advocacy organisations. London: Palgrave Macmillan, 2017. xi, 278 p.

⁵ Див.: Hintz A., Dencik L., Wahl-Jorgensen K. Digital citizenship in a datafied society. Cambridge, UK; Medford, MA: Polity Press, 2019. vii, 194 p.

відповідальне та безпечне спілкування в інтернеті, уникнення мови ворожнечі, кібербулінгу, маніпуляцій)¹, захист приватності (усвідомлення прав на персональні дані, уміння керувати цифровими слідами, розуміння механізмів безпеки)², правову обізнаність (знання цифрових прав, наприклад, право на забуття, свобода слова, а також відповідальність за порушення норм)³ та активну участь у цифровому суспільстві (включення в онлайн-діалог, громадянську активність, цифрову демократію, участь у соціальних ініціативах)⁴.

Філософи та антропологи розглядають цифрове громадянство як нову форму соціальної суб'єктності, що виникає в умовах глобальної мережевої взаємодії⁵. Як зазначає шведський дослідник Алекс Ортегрен, цифрове громадянство має постцифрову природу, тобто формується не лише через технології, але й через соціальні, культурні та етичні контексти⁶. Цифрове громадянство також передбачає *відповідальність*: за поширення інформації, за повагу до інших, за захист вразливих груп. У цьому контексті важливою є освіта, яка формує здатність до етичної участі в цифровому світі⁷.

Таким чином, право на цифрове забуття та цифрове громадянство – це не лише юридичні інструменти, а філософські концепти, що визначають нову епоху людського буття. Вони вимагають перео-

¹ Див.: Mossberger K., Tolbert C. J., McNeal R. S. Digital citizenship: The internet, society, and participation. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2007. x, 221 p.

² Див.: Isin E., Ruppert E. Being digital citizens. 2nd ed. London; New York: Rowman & Littlefield, 2020. xiii, 227 p.

³ Див.: Heath M. K. What kind of (digital) citizen? A between-studies analysis of research and teaching for democracy. *The International Journal of Information and Learning Technology*. 2018. Vol. 35, Issue 5. P. 342–356.

⁴ Див.: Eden C. A., Chisom O. N., Adeniyi I. S. Harnessing technology integration in education: Strategies for enhancing learning outcomes and equity. *World Journal of Advanced Engineering Technology and Sciences*. 2024. Vol. 11, No. 2. P. 3.

⁵ Див.: Pangrazio L., Sefton-Green J. Digital rights, digital citizenship and digital literacy: What's the difference? *Journal of New Approaches in Educational Research*. 2021. Vol. 10. P. 15–27. DOI: <https://doi.org/10.7821/naer.2021.1.616>

⁶ Див.: Örtengren A. Philosophical underpinnings of digital citizenship through a postdigital lens: Implications for teacher educators' professional digital competence. *Education and Information Technologies*. 2024. Vol. 29. P. 4256–4258.

⁷ Див.: Lorini M. R., Harindranath G., Unwin T. Responsible Digital: Co-Creating Safe, Wise and Secure Digital Interventions with Vulnerable Groups. *Information Systems Frontiers*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10796-025-10611-4>

смислення понять свободи, відповідальності, ідентичності та участі в умовах цифрової трансформації.

Майбутнє людини в цифровому світі. Цифрова трансформація людства не лише змінює спосіб життя, але й ставить під сумнів саму сутність людини. У філософському дискурсі дедалі частіше звучить теза про те, що Homo Digitalis – це не завершена форма, а перехідна стадія еволюції, яка веде до нових форм буття, можливо – постлюдських.

Одним із ключових викликів є співіснування людини зі штучним інтелектом (ШІ), який не просто виконує функції, але й починає брати участь у процесах прийняття рішень, творчості та комунікації. Як зазначає В. Блок, технології мають потенціал «звільнити» людину, але водночас – і підпорядкувати її алгоритмам, які формують реальність¹.

З появою чату GPT у суспільстві виникли перші серйозні побоювання: чи не заберуть роботи нашу роботу? Про масову ліквідацію робочих місць внаслідок автоматизації та роботизації робітників місць, а також наступні серйозні виклики для майбутнього ринку праці пише дослідниця з Єнського університету імені Фрідріха Шиллера в Німеччині Аліна Зоргнер: «Машини досягають все більших успіхів у виконанні не лише стандартних операцій, а й завдань, які потребують абстрактних навичок та здатності працювати у неструктурованих середовищах. Унаслідок цього наростають побоювання, що автоматизація може призвести до ліквідації величезної кількості робочих місць... Зміни у трудовому статусі стають більш імовірними на тлі перспектив роботизації відповідних видів діяльності, що набувають реальності. Це насамперед стосується можливостей втратити роботу, зробити крок назад кар'єрними сходінками, або змінити спеціалізацію»². На сьогоднішній день вже не лише «механічна» праця людини та аналогічні види діяльності можуть бути повністю

¹ Див.: Blok V. *Philosophy of Technology in the Digital Age: The Datafication of the World, the Homo Virtualis, and the Capacity of Technological Innovations to Set the World Free*. P. 11–13.

² Sorgner A. *The Automation of Jobs: A Threat for Employment or a Source of New Entrepreneurial Opportunities? Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11, No 3. P. 46–47.

або частково автоматизовані за допомогою штучного інтелекту; GPT з великим успіхом здатний писати повноцінні оповідання, сценарії, наукові праці, створювати будь-яку графіку. Страйк гільдії голлівудських сценаристів та акторів 2023 р. був пов'язаний з потенційною можливістю нейромереж створювати абсолютно будь-який контент. Варто зазначити, що цей факт не може не нагадувати нам про луддитів першої чверті XIX століття, які так само володіли належними кваліфікаціями, але протестували проти машин.

У березні 2023 р. відомий ізраїльський історик Юваль Ной Харарі та двоє його колег написали про ризики для людства від відкриття деяких із доступних наразі технологій ШІ для суспільства¹. На їхню думку, слід було провести ретельний аналіз небезпек використання кожної з цих технологій, як це робиться з фармацевтикою, громадським транспортом та іншими секторами. Технологічна гонка, яку розпочинають великі компанії цифрових технологій, передбачає уникнення критичних процесів аналізу цих інструментів перед їх представленням для публічного використання. Прикладом занепокоєння вищезгаданих авторів щодо використання певних цифрових технологій є таке речення: «Соціальні мережі були першим контактом між ШІ та людством, і людство програло»². Незалежно від того, чи є цей аналіз точним, ми можемо погодитися, що практично будь-яка технологія, доступна без розбору, становить певні ризики³.

У тому ж березні 2023 р. на сайті *Future of Life Institute* було розміщено відкритого листа «Призупинити гігантські експерименти зі штучним інтелектом»⁴. Його авторами стали провідні спеціалісти в галузі цифрових технологій та ШІ: І. Маск, Е. Шарп, С. Возняк та ін.

¹ Див.: Harari Y., Harris T., Raskin A. You Can Have the Blue Pill or the Red Pill, and We're Out of Blue Pills. *The New York Times*. 2023. March 24, 2023. P. 1–4.

² Див.: Harari Y., Harris T., Raskin A. You Can Have the Blue Pill or the Red Pill, and We're Out of Blue Pills. P. 3.

³ Див.: Dhirani L. L., Mukhtiar N., Chowdhry B. S., Newe T. Ethical dilemmas and privacy issues in emerging technologies: a review. *Sensors*. 2023. Vol. 23, Issue 3. 1151. DOI: <https://doi.org/10.3390/s23031151>

⁴ Див.: Pause Giant AI Experiments: An Open Letter. *Future of Life Institute*. March 22, 2023. URL: https://futureoflife.org/wp-content/uploads/2023/05/FLI_Pause-Giant-AI-Experiments_An-Open-Letter.pdf

Цей лист викликав широкі дискусії та був підтриманий вченими та фахівцями з інших сфер. У листі порушувалося питання про необхідність призупинення розробок у ШІ-сферах як мінімум на шість місяців у зв'язку з прогнозованими загрозами людському існуванню, про необхідність створення протоколів безпеки за участю зовнішніх експертів. Автори посилалися на авторитетні дослідження¹, що доводили значні ризики розвитку ШІ для людства. Також у листі було висловлено занепокоєння з приводу того, що розробка та впровадження потужних ШІ-систем являють собою стихійний процес конкуруючих розробників, він ніким не планується, не контролюється і не оцінюється з погляду ризиків, що дуже небезпечно для «історії життя на Землі». Автори пишуть: «...Останніми місяцями лабораторії ШІ вступили в неконтрольовану гонку з розробки та впровадження дедалі потужніших цифрових розумів, які ніхто – навіть їхні творці – не можуть зрозуміти, передбачити чи надійно контролювати»². Щоб уникнути зазначених ризиків, автори вважають, що «...просунутий ШІ може уособлювати глибокі зміни в історії життя на Землі, тому необхідно його планувати і керувати ним із відповідними увагою і ресурсами. На жаль, такого планування та управління немає»³. Мета листа – ініціювання широкої дискусії серед фахівців та громадськості в усьому світі щодо сформульованого авторами листа списку питань: «Чи можна дозволити машинам наповнити наші інформаційні канали пропагандою та неправдою? Чи повинні ми автоматизувати всі професії, включаючи ті, що приносять задоволення? Чи повинні ми розвивати нелюдські розуми, які зрештою перевершать, перехитрять, зроблять нас непотрібними та замінять нас? Чи маємо ми ри-

¹ Див.: Bostrom N. *Superintelligence: paths, dangers, strategies*. Oxford, United Kingdom; New York, NY.: Oxford University Press, 2016. xvi, 415 p.; Christian B. *The Alignment Problem: Machine Learning and human values*. New York, NY: W. W. Norton & Company, 2020. xii, 476 p.; Cohen M. K., Hutter M., Osborne M. A. Advanced Artificial Agents Intervene in the Provision of Reward. *AI Magazine*. 2022. Vol. 43, No. 3. P. 282–293; Russell S. *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control*. New York: Viking, 2019. xii, 336 p.; Tegmark M. *Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence*. New York: Alfred A. Knopf, 2017. xii, 364 p. та ін.

² Див.: Pause Giant AI Experiments: An Open Letter.

³ Там само.

зикувати втратою контролю над нашою цивілізацією?»¹ До сьогоднішнього часу рішення щодо розробки та впровадження систем ШІ перебували цілком у сфері компетенцій їхніх розробників. У листі наголошується на необхідності неангажованої та всебічної експертизи таких систем та їхнього потенціалу фахівцями різних профілів, а також наголюється на ролі урядових організацій у цьому процесі. Більше того, на думку авторів листа, говорити про продовження робіт слід тільки за наявності впевненості, що їхні результати будуть позитивними, а можливі ризики – керованими. Наголошується на ролі співпраці з політиками, необхідності створення нових та дієздатних регулюючих органів, а також надійної екосистеми аудиту та сертифікації; важливості розробки заходів відповідальності за шкоду, заподіяну ШІ; необхідність надійного державного фінансування технічних досліджень безпеки ШІ та створення добре забезпечених ресурсами інститутів для подолання серйозних економічних та політичних потрясінь (особливо демократії), які викличе прогрес ШІ. При впровадженні всього перерахованого та мінімізації ризиків катастрофічних наслідків, прикладами яких є клонування людини, модифікація зародкової лінії людини, дослідження щодо євгеніки тощо, людство зможе насолоджуватися квітучим майбутнім зі ШІ. А в ШІ великі перспективи. Дослідження консалтингової компанії McKinsey вказує, що генеративний ШІ, такий як ChatGPT, може щорічно додавати світовому ВВП 2,6–4,4 трлн дол. Для порівняння: за весь 2022 рік світова економіка зросла на 3,6 трлн дол.²

У контексті появи і такого швидкого розвитку ШІ виникає проблема невизначеної ролі людини, біологічна винятковість якої досі обумовлювалася насамперед здатністю до роботи з інформацією, її акумулювання, аналізу та трансляції. За цим неминує слід прогнозувати зниження значущості людини як інтелектуала, віщуна й творця, розвінчання ідеї про неї як про «вершину світобудови». І найголовніше, у перспективі зникає впевненість, що вироблена на-

¹ Див.: Pause Giant AI Experiments: An Open Letter.

² Див.: Пилипів І. Змінюйся або помри. Як штучний інтелект став невід’ємною частиною світової економіки. *Економічна правда*. 24.07.2023. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2023/07/24/702480/>

разі парадигма реалізації людини через професійне становлення не буде зруйнована вже найближчим часом, зруйнувавши уявлення про те, що таке «бути», яке викристалізувалося в століттях.

В умовах швидкого розвитку ІІІ для людини простежуються два можливі варіанти розвитку подій. У першому випадку людина продовжує працювати, але робочі місця виникають і зникають багаторазово за її життя. Цифрова трансформація відкриває нові можливості для людей, підвищуючи потребу в нових, як простих, так і висококваліфікованих професіях. Розвиток ІІІ може забезпечити створення абсолютно нових галузей економіки, де людина виконуватиме унікальні ролі, пов'язані з контролем та креативною сферою, що робить її участь у технологічному процесі незамінною. Проте темп «вмирання» та «народження» професій викликає тотальну невизначеність, оскільки не зрозуміло, чому вчитися, як готуватися до життя, які навички будуть потрібні вже на наступному ступені розвитку суспільства. Трагічним стає усвідомлення того, що в цифрову епоху, коли радикальні соціотехнологічні трансформації відбуваються багаторазово протягом одного людського життя, будь-який обраний напрямок професійної реалізації з великою ймовірністю виявиться глухим і доведеться починати торити нову стежку, при цьому зникає хоч якась гарантія, що новий шлях буде результативним.

Незважаючи на те, що перший варіант веде до нестабільності, до невизначеності побудови життєвого шляху, нам видається більш руйнівним інший варіант, а саме тотальне витіснення людини зі сфери праці, коли роботи для переважної більшості людей не буде, коли з людських обов'язків буде вилючено не тільки важку фізичну працю (що відбувається вже досить давно), але всі професійні ніші загалом, включаючи інтелектуальну працю. Історичний досвід людства щодо науково-технічного прогресу та його ролі в розвитку соціуму дає підстави сподіватися на сприятливий результат, у якому технічний прогрес звільнить людину від багатьох обтяжливих повсякденних обов'язків, відкривши нові горизонти для самореалізації, дозволить зосередитися на творчих та інтелектуально насичених завданнях і в результаті виникне нова якість людської цивілізації, яка буде успішніша, а може, й щасливіша за ту, у якій ми зараз перебуваємо.

Тривогу невизначеності, що виникла внаслідок втрати моделі майбутнього в умовах надшвидких соціотехнологічних трансформацій цифрової епохи, можна охарактеризувати як екзистенційну кризу. Людство вперше на глобальному рівні опинилося в ситуації відсутності уявлення про те, що означає парадигма «бути» в обрії одного людського життя. На зрозумілому, протореному шляху (школа – університет – робота – реалізація в кар’єрі) виникли системні вади. Магістральний шлях професійної реалізації більше не проглядається як вірне рішення, при цьому нові орієнтири не позначені і не зрозуміло, як жити, на чому ґрунтуватися щодо побудові свого шляху.

Філософи, такі як Є. Борисенко, наголошують на тому, що майбутнє Homo Digitalis залежить від здатності зберегти моральну чутливість, емпатію та здатність до рефлексії в умовах цифрового переенасичення¹. Якщо ці якості будуть витіснені алгоритмічним мисленням, ми ризикуємо втратити не лише гуманістичні засади, але й саму людяність. Інші дослідники, як-от А. А. Нінет, підкреслюють необхідність створення нових правових і етичних рамок, які дозволять людині зберегти автономію в цифровому світі². Це передбачає право на цифрове забуття, контроль над власними даними, а також визнання цифрової суб’єктності. Майбутнє Homo Digitalis – це не лише технологічне питання, але й філософське: чи зможе людина зберегти себе у світі, де реальність дедалі більше моделюється, симулюється й керується цифровими системами? Чи стане Homo Digitalis новою формою людини, чи втратить свою сутність у процесі цифрової еволюції?

==== Список використаних джерел

1. Барсукова О. Скільки українців користуються ШІ, читають новини у Telegram чи не мають інтернету? Опитування. *Українська правда*. 07.05.2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/de-ukrajinci-chitayut-novini-i-chi-viryat-feykam-doslidzhennya-307931/>

¹ Див.: Borysenko Y. S. How Does Homo Digitalis Empathize? P. 77.

² Див.: Ninet A. A. Protecting the 'Homo Digitalis'. P. 164–167.

2. Борінштейн Є. Р., Городнюк Л. С. Філософсько-антропологічний феномен Номо Digitalis як онтологічної системи «людина– гаджет». *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2024. Том 33, № 1. С. 15–21. DOI: 10.15421/272402
3. Гончаренко К. С. Цифрова людина: фантазм втрати ідентичності. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 137–140.
4. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2. С. 9–19.
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Ковальов О. Г. Від homo faber до homo digitalis: перспективи творчої самореалізації людини. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 4. С. 17–21.
7. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Страсбург, 28 січня 1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4. XI.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
9. Култаєва М. Д. Номо digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Філософія освіти*. 2020. № 26(1). С. 8–36. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-1>
10. Озтурк І. Рейтинг інтернет-залежності в Європі: які країни у лідерах. *Главком*. 25.09.2025. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/rejtin-h-internet-zalezhnosti-v-jevro-pi-jaki-krajini-u-liderakh—1080070.html>
11. Палфрі Дж., Гассер У. Дети цифровой эры. Москва: Эксмо, 2011. 368 с.
12. Пилипів І. Змінюйся або помри. Як штучний інтелект став невід'ємною частиною світової економіки. *Економічна правда*. 24.07.2023. URL: <https://pravda.com.ua/publications/2023/07/24/702480/>
13. Радутний О. Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. № 2. С. 158–170.
14. Скіннер К. Людина цифрова. Четверта революція в історії людства, яка торкнеться кожного / пер. з англ. Г. Якубовська. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2020. 272 с.

15. Требін М. П. Людина перед викликами цифрового суспільства. *Глобальний світ і Україна: сучасні виклики та пошук відповідей* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 лип. 2024 р.) / [редкол.: Требін М. П. (голова), Панфілов О. Ю., Прудников В. А. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики ; Харківська асоціація політологів. Харків: Право, 2024. С. 37–41.
16. Требін М. П. Цифрове суспільство: загальна характеристика. *Український соціум: соціально-гуманітарний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : матеріали XXVI Всеукр. наук.-практ. конф., 29 серп. 2024 р. / [редкол.: Панфілов О. Ю. (голова), Погрібна В. Л., Прудников В. А. та ін.] ; ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики; Харківська асоціація політологів. Харків: Право, 2024. С. 24–35.
17. Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс: монографія / [А. А. Гедзик, Т. В. Ковальова, О. Ю. Коцюрба та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків: Право, 2024. 214 с.
18. Шмидт Э., Коэн Дж. Новый цифровой мир. Как технологии меняют жизнь людей, модели бизнеса и понятие государств. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 368 с.
19. Akbal Z. Lived-body experiences in virtual reality : a phenomenology of the virtual body. Bielefeld: Transcript, 2023. 210 p.
20. Allegri M. R. The Right to be Forgotten in the Digital Age. *What People Leave Behind. Frontiers in Sociology and Social Research* / Comunello, F., Martire, F., Sabetta, L. (eds). vol 7. Cham: Springer, 2022. P. 237–251. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-11756-5_15
21. Article 17 GDPR. Right to erasure ('right to be forgotten'). *GDPR TEXT*. URL: <https://gdpr-text.com/uk/read/article-17/>
22. Bauerlein M. The Dumbest Generation: How the Digital Age Stupefies Young Americans and Jeopardizes Our Future (Or, Don't Trust Anyone Under 30). New York: Jeremy P. Tarcher, 2008. 264 p.
23. Blok V. Philosophy of Technology in the Digital Age: The Datafication of the World, the Homo Virtualis, and the Capacity of Technological Innovations to Set the World Free. Wageningen: Wageningen University & Research, 2023. 38 p. DOI: 10.18174/639666
24. Borysenko Y. S. How Does Homo Digitalis Empathize? *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2023. Вип. 23. С. 70–79.

25. Bostrom N. *Superintelligence: paths, dangers, strategies*. Oxford, United Kingdom; New York, NY.: Oxford University Press, 2016. xvi, 415 p.
26. Capurro R. *Homo Digitalis: Beiträge zur Ontologie, Anthropologie und Ethik der digitalen Technik*. Wiesbaden: Springer VS, 2017. xix, 209 S.
27. Cendoya R. *Revolución : del «homo sapiens» al «homo digitalis»*. Madrid: Sekotia, 2013. 141 p.
28. Christian B. *The Alignment Problem: Machine Learning and human values*. New York, NY: W. W. Norton & Company, 2020. xii, 476 p.
29. Cohen M. K., Hutter M., Osborne M. A. Advanced Artificial Agents Intervene in the Provision of Reward. *AI Magazine*. 2022. Vol. 43, No. 3. P. 282–293. DOI: 10.1002/aaai.12064
30. Dasion A. G. R., Prananta A. W. The «New Space» of Homo Digitalis: Questioning Humans in the Digital Age. *Digital Theory, Culture & Society*. 2024. Vol. 2, Issue 1. P. 71–78. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/6f22/60287526c26088e3cab088a6acdd38b76fa6.pdf>
31. Dhirani L. L., Mukhtiar N., Chowdhry B. S., Newe T. Ethical dilemmas and privacy issues in emerging technologies: a review. *Sensors*. 2023. Vol. 23, Issue 3. 1151. DOI: <https://doi.org/10.3390/s23031151>
32. Díaz de la Cruz C., Fernández Fernández J. L., Villegas-Galaviz C. Model of ethical analysis of digital technologies: towards true digital humanism. *AI & Society*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-025-02330-w>
33. Digital 2025: Global Overview Report. *Datareportal*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report>
34. Dolunay A., Kasap F., Keçeci G. Freedom of Mass Communication in the Digital Age in the Case of the Internet: «Freedom House» and the USA Example. *Sustainability*. 2017. Vol. 9, Issue 10. P. 1739–1760. DOI: 10.3390/su9101739
35. Du Toit J., Swer G. M. Virtual Limitations of the Flesh: Merleau-Ponty and the Phenomenology of Technological Determinism. *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. P. 20–31.
36. Eden C. A., Chisom O. N., Adeniyi I. S. Harnessing technology integration in education: Strategies for enhancing learning outcomes and equity. *World Journal of Advanced Engineering Technology and Sciences*. 2024. Vol. 11, No. 2. P. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.30574/wjaets.2024.11.2.0071>
37. Favara G., Miglio N. Introduction Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses. *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. P. 12–16.

38. Geerts T. Homo Digitalis: How digitalisation is making us more human. Tiel: Lannoo, 2022. 136 p.
39. Giambastiani V. The Asymmetrical Relation Between Humans and Technologies. *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. P. 32–40.
40. Giddens A. Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age. Stanford: Stanford Univ. Press, 1991. 256 p.
41. Harari Y., Harris T., Raskin A. You Can Have the Blue Pill or the Red Pill, and We're Out of Blue Pills. *The New York Times*. 2023. March 24, 2023. P. 1–4.
42. Heath M. K. What kind of (digital) citizen? A between-studies analysis of research and teaching for democracy. *The International Journal of Information and Learning Technology*. 2018. Vol. 35, Issue 5. P. 342–356. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJILT-06-2018-0067>
43. Hintz A., Dencik L., Wahl-Jorgensen K. Digital citizenship in a datafied society. Cambridge, UK; Medford, MA: Polity Press, 2019. vii, 194 p.
44. Homo Sapiens Digitalis – Virtuelle Ergonomie und digitale Menschmodelle / Angelika C. Bullinger-Hoffmann, Jens Mühlstedt (Hrsg.). Heidelberg: Springer Vieweg Berlin, 2017. XXVI, 406 S.
45. Isin E., Ruppert E. Being digital citizens. 2nd ed. London; New York: Rowman & Littlefield, 2020. xiii, 227 p.
46. Jackson S. P. Three Bodies: Problems for Video-Conferencing. *Phenomenology and Mind*. 2021. No. 20. Digital Identities, Digital Ways of Living: Philosophical Analyses / Edited by Greta Favara and Nicole Miglio. P. 42–50.
47. Lorini M. R., Harindranath G., Unwin T. Responsible Digital: Co-Creating Safe, Wise and Secure Digital Interventions with Vulnerable Groups. *Information Systems Frontiers*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10796-025-10611-4>
48. Montag C. Homo Digitalis: Smartphones, soziale Netzwerke und das Gehirn. Wiesbaden: Springer, 2018. XV, 57 S.
49. Mossberger K., Tolbert C. J., McNeal R. S. Digital citizenship: The internet, society, and participation. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2007. x, 221 p.
50. Nilsson J. The Future is Not Set: Democratic Education in the Age of Homo Digitalis. *Studies in Philosophy and Education*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11217-025-10001-y>

51. Ninet A. A. Protecting the «Homo Digitalis». *Naveiñ Reet: Nordic Journal of Law and Social Research*. 2019. No. 9. P. 153–170. URL: <https://tidsskrift.dk/nnjlsr/article/download/122156/169405/255386>
52. Ojeda B. M. Homo digitalis : etnografía de la cibercultura. Bogotá: Universidad de Los Andes, Facultad de Ciencias Sociales-CESO, Departamento de Antropología, 2006. xxi, 85 p.
53. Ollinaho O. I. Virtualization of the life-world. *Human Studies*. 2018. Vol. 41. P. 193–209. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10746-017-9455-3>
54. Örtengren A. Philosophical underpinnings of digital citizenship through a postdigital lens: Implications for teacher educators' professional digital competence. *Education and Information Technologies*. 2024. Vol. 29. P. 4253–4285. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11965-5>
55. Pangrazio L., Sefton-Green J. Digital rights, digital citizenship and digital literacy: What's the difference? *Journal of New Approaches in Educational Research*. 2021. Vol. 10. P. 15–27. DOI: <https://doi.org/10.7821/naer.2021.1.616>
56. Pause Giant AI Experiments: An Open Letter. *Future of Life Institute*. March 22, 2023. URL: https://futureoflife.org/wp-content/uploads/2023/05/FLI_Pause-Giant-AI-Experiments_An-Open-Letter.pdf
57. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*. 2001. Vol. 9, Issue 5. DOI: <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
58. Prensky M. Homo Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom. *Innovate: Journal of Online Education*. 2009. Vol. 5, Issue 3, Article 1. URL: <https://nsuworks.nova.edu/innovate/vol5/iss3/1>
59. Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. Strasbourg, 10.X.2018. URL: <https://rm.coe.int/16808ac918>
60. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2016.119.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2016%3A119%3ATOC
61. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013 A/RES/68/167 «The right to privacy in the digital age». URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/68/167>

62. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2014 A/RES/69/166 «The right to privacy in the digital age». URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/69/166>
63. Resolution adopted by the Human Rights Council on 16 July 2012 A/HRC/RES/20/8 «The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet». URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/20/8>
64. Rodríguez J. Primitivos de una nueva era : cómo nos hemos convertido en «Homo digitalis». Barcelona: Tusquets Editores, 2019. 542 p.
65. Russell S. Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control. New York: Viking, 2019. xii, 336 p.
66. Sartor G. Human Rights and Information Technologies. *The Oxford Handbook of Law, Regulation and Technology* / Ed. by R. Brownsword, E. Scotford, K. Yeung. New York: Oxford University Press, 2017. P. 424–450. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199680832.013.79
67. Simondon G. L'individuation à la lumière des notions de forme et d'information. Paris: Éditions Jérôme Millon, 2013. 563 p.
68. Sorgner A. The Automation of Jobs: A Threat for Employment or a Source of New Entrepreneurial Opportunities? *Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11, No 3. P. 37–48. DOI: 10.17323/2500–2597.2017.3.37.48
69. Spitzer M. Digitale Demenz. Wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen. München: Droemer, 2012. 367 S.
70. Stampfl N. S. Homo laborans digitalis: Reflexionen über neue digitale Arbeitswelten. Zug: Die Graue Edition, 2018. 324 S.
71. Tegmark M. Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence. New York: Alfred A. Knopf, 2017. xii, 364 p.
72. The Mobile Economy 2025. *GSMA*. URL: <https://www.gsma.com/solutions-and-impact/connectivity-for-good/mobile-economy/wp-content/uploads/2025/04/030325-The-Mobile-Economy-2025.pdf>
73. Turkle S. Alone together. Why we expect more from technology and less from each other. New York: Basic Books, 2011. xvii, 360 p.
74. Veen W., Vrakking B. Homo zappiens: growing up in a digital age. London: Network Continuum Education, 2006. 160 p.
75. Vromen A. Digital citizenship and political engagement: the challenge from online campaigning and advocacy organisations. London: Palgrave Macmillan, 2017. xi, 278 p.
76. Youyou W., Kosinski M., Stillwell D. Computer-based personality judgments are more accurate than those made by humans. *PNAS*. 2015. Vol. 112, No. 4. P. 1036–1040. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1418680112>

===== Авторський колектив

Бондаренко Микола Миколайович, магістр кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Гиріна Тетяна Сергіївна, докторка наук із соціальних комунікацій, професорка, завідувачка кафедри соціальних комунікацій, словесності та культури, Державний податковий університет (м. Ірпінь).

Ільницька Уляна Вікторівна, кандидатка політичних наук, доцентка, доцентка кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

Коваль Зоряна Остапівна, кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри менеджменту персоналу і адміністрування, Національний університет «Львівська політехніка».

Козловець Микола Адамович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології, Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Комаринська Зоряна Михайлівна, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри соціального забезпечення та управління персоналом, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Куцепал Світлана Вікторівна, докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри теоретико-правових дисциплін, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Подольська Тетяна Василівна, кандидатка філософських наук, доцентка, в. о. зав. кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Попова Наталія Валеріївна, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Соловей Галина Сергіївна, кандидатка філософських наук, доцентка кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Тягіна Юлія Сергіївна, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри теорії культури і філософії науки, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Требін Михайло Петрович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і політичної філософії, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Наукове видання

Гиріна Тетяна Сергіївна,
Козловець Микола Адамович,
Куцепал Світлана Вікторівна та ін.

ЛЮДИНА В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ

Монографія

Редактор *Т. О. Чернишова*

Підписано до друку 21.10.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 13,6. Обл.-вид. арк. 11. Тираж 100 пр. Зам. № 473

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017